

STAVOVI CRNOGORSKIH GRAĐANA O IDENTITETU

Istraživanje CEDEM-a sa komentarom

Under the current programme activities, in July of this year Matica Crnogorska carried out a thorough public opinion survey on the topic of the positions of the Montenegrin citizens on the identity. The survey involved the examination of the citizen's positions regarding the national identity, patriotism, nation and nationalism, multiculturalism, religiousness and the institutional protection of the national and cultural identity.

I Uvodne napomene

Matica crnogorska je u okviru tekućih programskih aktivnosti, u junu mjesecu ove godine, po prvi put realizovala temeljito istraživanje javnog mnjenja na temu identitetskih stavova građana Crne Gore. Istraživanje je obuhvatilo reprezentativan sociološki i metodološki uzorak na državnom nivou i bilo je fokusirano na najvažnije aspekte savremenog crnogorskog identiteta.

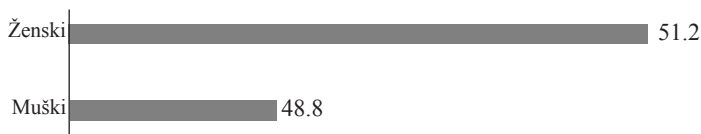
U okviru istraživanja ispitivani su stavovi građana prema državnom identitetu, patriotizmu, naciji i nacionalizmu, multikulturalnosti, jeziku, religioznosti i institucionalnoj zaštiti nacionalnog i kulturnog identiteta. Istraživanje je sprovedeno uz profesionalnu i tehničku podršku CEDEM-a, nevladine organizacije koja iza sebe ima decenijsko iskustvo u istraživanju crnogorskog javnog mnjenja.

U cilju sveobuhvatnog ispitivanja stavova za potrebe istraživanja urađen je poseban upitnik. Upitnikom su dijelom korišćene standardizovane skale za mjerenje određenih struktura iskazanih stavova ispitanika, dok su dijelom formirana pitanja i ajtemi koji su specijalizovani za ispitivanje specifičnih aspekata koji se tiču crnogorskog državnog i nacionalnog identiteta.

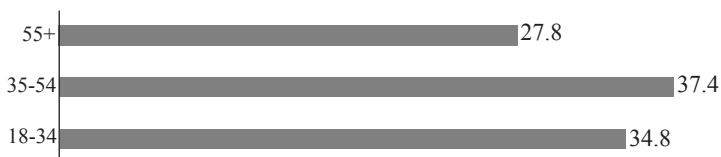
Istraživanje je realizovano od 04. do 14. juna 2010. godine. Uzorak u istraživanju je bio dvostruko stratifikovan sa slučajnim izborom ispitanika unutar popisnih krugova, sa ukupnim brojem od **1001** ispitanika, što obezbjeđuje preciznost na nivou +/- 3.1%, sa intervalom povjerenja od 50% za pojave sa incidencom od 50%. Reprezentativnost uzorka je dodatno obezbijedena poststratifikacijom koja je urađena na bazi etničke pripadnosti, godina starosti i pola.

Prilog: Struktura uzorka

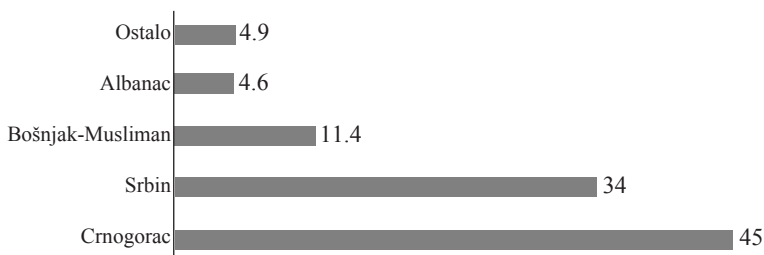
(1) Pol/Rod



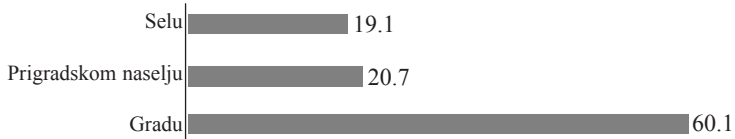
(2) Godine starosti



(3) Nacionalna identifikacija



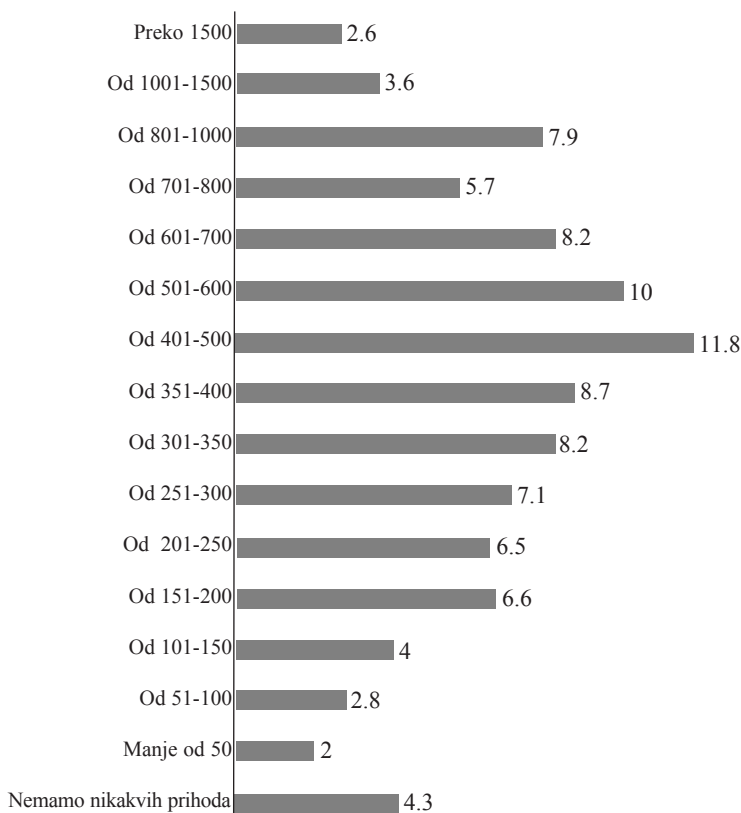
(4) Prebivalište (ispitanik živi u)



(5) Vjeroispovijest (ispitanik pripada)



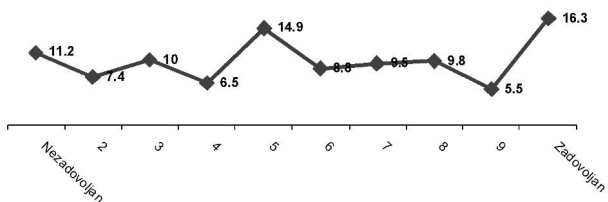
(6) Ukupni prihodi domaćinstva ispitanika na mjesečnom nivou



II Rezultati istraživanja

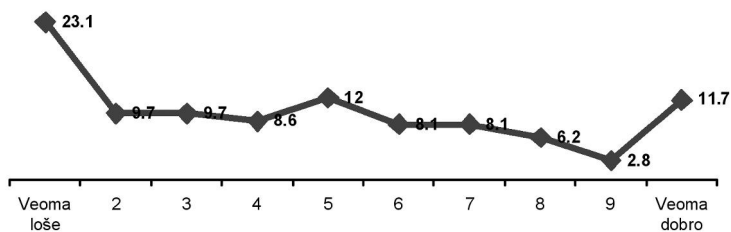
(1) DRUŠTVO

1.1. Kad uzmete sve u obzir, koliko ste ovih dana zadovoljni svojim životom?



Komentar: Ovim uvodnim pitanjem mjereno je stepen zadovoljstva građana Crne Gore svojim životom. Za ovu svrhu korišćena je skala od 1 (donja granica nezadovoljstva) do 10 (gornja granica zadovoljstva). Dobijeni rezultat pokazuje da je 31% ispitanika u cjelini gledano veoma zadovoljno svojim životom (8-10), nasuprot 28% građana (1-3) koji su izrazito nezadovoljni, dok je najveći broj ispitanika (oko 41%) izjavio da su osrednje zadovoljni životom u Crnoj Gori (4-7). Podatak nedvosmisleno ukazuje na protivrječne stavove građana u pogledu percepcije ukupnog kvaliteta života u Crnoj Gori. Očigledno je da crnogorsko postsocijalističko društvo spada u izrazito socijalno nejednačene političke zajednice, što otvara pitanje pravednosti i socijalnog profila državne tranzicione ekonomske politike.

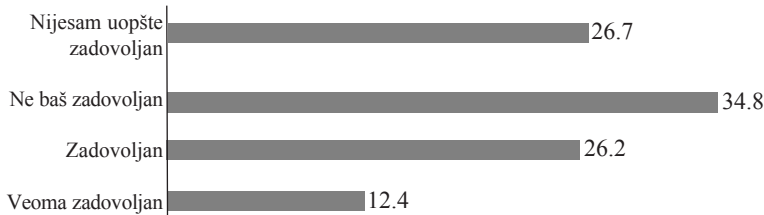
1.2. Ljudi imaju različito mišljenje o načinu upravljanja našom državom?



Komentar: Ovo pitanje je u neizbježnoj korelaciji sa prethodnim. Nema sumnje da su građani odgovarajući na ovo pitanje bili veoma kritični. Manje od 21% građana su izrazili zadovoljstvo načinom na koji se upravlja državom (8-10), dok je preko 42% građana (1-3) iskazalo jasno nezadovoljstvo kompetentnošću i upravljačkim kvalitetima vladajuće političke klase. Ostatak građana (37%) pripada dijelu populacije koja suzdržano ocjenjuje upravljačke kvalitete crnogorske vlasti. Dobijeni podatak

u cjelini upućuje na kritički raspoloženu većinu građana, koja je pretežno rezervisana prema upravljačkim sposobnostima vladajuće političke elite.

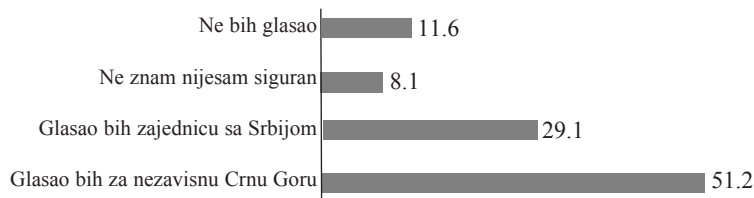
1.3. Koliko ste zadovoljni razvojem demokratije u našoj zemlji?



Komentar: Većina crnogorskih građana (62,5%) je nezadovoljna stanjem demokratije. Očigledno je da dostignuti nivo demokratije u crnogorskom društvu ne ispunjava očekivanja i nade većeg dijela građana. Pitanje demokratije, ma kako to percipirali građani, ostaje jedno od krupnih političkih pitanja koja zahtijevaju progresivniji i dinamičniji odgovor ukupne političke klase i šire društvene elite.

(2) DRŽAVA

2.1. Kada bi se danas ponovo održao referendum o državno-pravnom statusu Crne Gore, kako bi ste glasali?

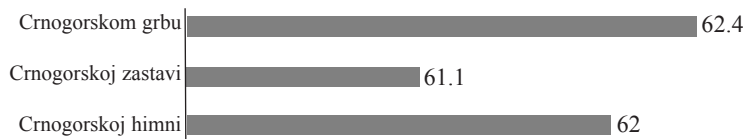


Komentar: Dobijeni je podatak upozoravajući. Iako je od državotvornog referenduma prošlo već četiri godine svega 51,2% građana se nedvosmisleno izjasnilo u korist državne suverenosti. To govori u prilog činjenici da je nemirenje sa nezavisnom državom još uvijek vrlo prisutno, što ukazuje da, pored tvrdokornog antiindependističkog stava dijela građana prosrpske orijentacije (29,1%), obnovljena crnogorska država i dalje ima problem sa unutrašnjim legitimitetom. Nasuprot brznoj međunarodnoj integraciji i odgovarajućoj spoljnopolitičkoj afirmaciji Crne Gore, stoji i dalje snažna domaća rezervisanost velikog dijela populacije. Apstrahujući sve potencijalne razloge za ovakav stav ispitanika (istorijski, političko-unitaristički, identitetski, socio-ekonomski itd.), jasno je da nezavisna Crna Gora za značajan dio njenih građana i dalje predstavlja neželjenu političku zajednicu. Takav politički stav predstavlja realnu prepreku za progresivne političke i socijalne promjene i očigledno traži adekvatan društveni odgovor, koji bi išao u pravcu što većeg državotvornog jedinstva. Država Crna Gora mora postati dominantno legitimna politička zajednica, što je jedini način da se obesmisle zahtjevi za reviziju državnog statusa i samim tim omogućiti koncentracija društvene energije na razvojna, demokratska i kulturna pitanja.

2.2. Kakav je Vaš stav prema državnim simbolima?

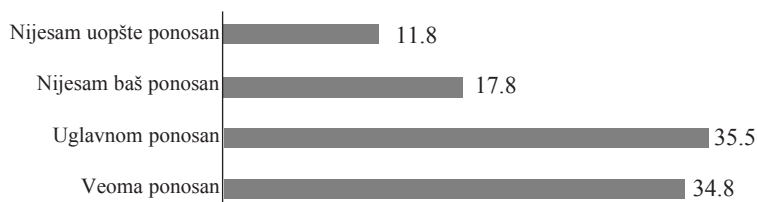
Stav prema:	Veoma pozitivan	Uglavnom pozitivan	Uglavnom negativan	Veoma negativan	Nemam stav
Crnogorskoj himni	36.4	25.6	8.0	10.8	19.3
Crnogorskoj zastavi	36.0	25.1	8.4	10.0	20.4
Crnogorskom grbu	37.1	25.3	6.8	9.5	21.2

Ukupno pozitivan odnos prema simbolima:



Komentar: Ubjedljiva većina građana (oko 62%) ima pozitivan odnos prema crnogorskim državnim simbolima, što svakako iz različitih razloga (npr. grb i himna su i prije nezavisnosti imali znatnu podršku) nije u korelaciji sa državotvornim opredjeljenjem. Mada je prisutan i značajan otklon prema nacionalnim simbolima (oko 38%), što ne iznenađuje ako imamo u vidu raspoloženje bivših unionističkih opozicionih stranaka, očigledno je da često vođena politička rasprava o reviziji državnih simbola nema presudno uporište u javnosti.

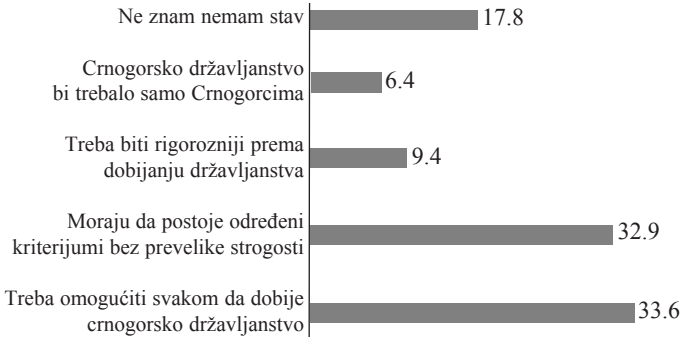
2.3. Koliko ste ponosni na to što ste crnogorski državljanin?



Komentar: Imajući u vidu prethodno evidentirane razlike i protivrječnosti, vjerujemo da ovaj podatak prevashodno potvrđuje domovinski ponos i nije do kraja u korelaciji sa političkim statusom Crne Gore. Oko 70% građana su, nezavisno od razlika prema državnom pitanju, istakli da su uglavnom ili veoma ponosni na pripadnost Crnoj Gori. Spremnost ubjedljive većine građana da istaknu osećaj ponosa što su crnogorski državljani,

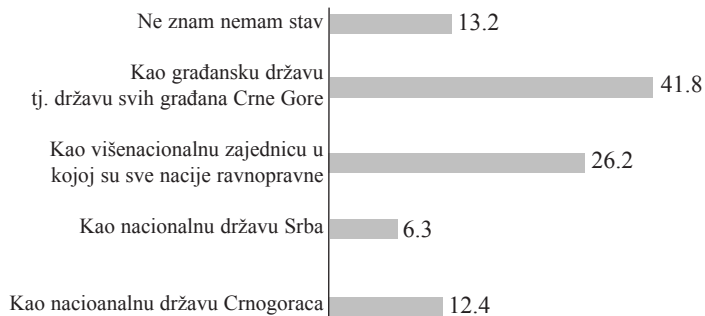
jasno ukazuje na postojanje potencijala za vođenje politike koja bi upravljačkim kvalitetima mogla da osnaži unutrašnji legitimitet obnovljene crnogorske države.

2.4. Stav u odnosu na mogućnost dobijanja crnogorskog državljanstva ?



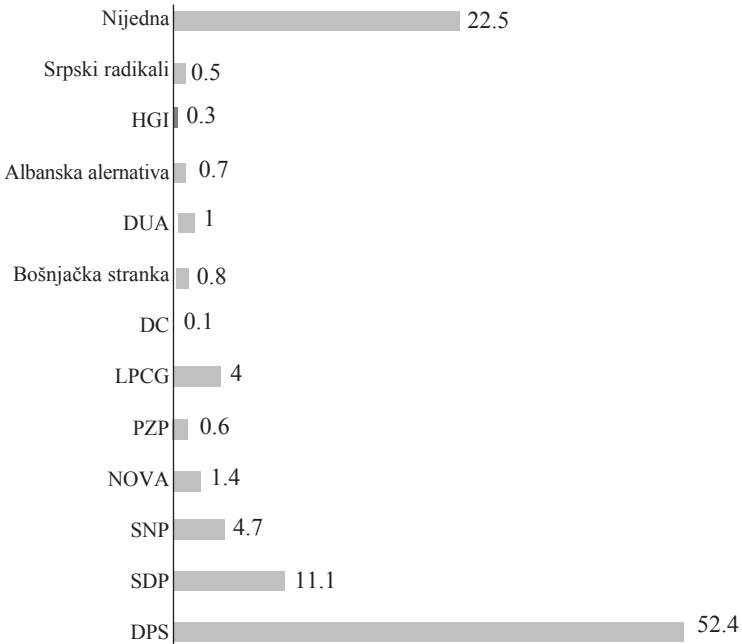
Komentar: Većina građana ima liberalan stav prema mogućnosti dobijanja crnogorskog državljanstva, što je rezultat simbioze dijela prosrpski raspoložene populacije i značajnog dijela ispitanika koji olako tretiraju pitanje državljanstva. Ostatak aktivno raspoloženih ispitanika (oko 15%) su pristalice tvrdih rješenja u pogledu dobijanja nacionalnog pasoša, dok znatan broj (17,8%) građana nema svoj stav o tome pitanju. Ukupno gledano, građani Crne Gore za sada naginju onim pravnim rješenjima koja ne bi predstavljala krupnu prepreku za dobijanje crnogorskog pasoša. U tom pogledu crnogorsko društvo je još uvijek liberalnije od drugih evropskih zajednica i za sada ne postoje snažnije tendencije koje bi išle u pravcu konzervativnijeg političkog mišljenja.

2.5. Kako treba definisati crnogorsku državu?



Komentar: Najveći broj građana podržava ustavno rješenje kojim je Crna Gora definisana kao građanska država (41,8%). Manji dio građana (26,2%) preferira uspostavljanje države na političkim principima višenacionalne zajednice, dok oko 18% građana stoji na stanovištu nacionalne države (crnogorske ili srpske). Istovremeno, 13,2% ispitanika nema stav u vezi sa političkom fizionomijom države. Mišljenja ispitanika su nedvosmisleno podijeljena u vezi sa definisanjem političke prirode crnogorske države (ko je nosilac suvereniteta i ko bira vlast – građanin-državljanin ili građanin-nacionalist), pri čemu je evidentno da postoji razlika između podrške građanskoj ili multinacionalnoj, odnosno nacionalnoj državi. Za sada prevladava homogenija podrška građanskoj državi, ali istovremeno je prisutna činjenica koja ukazuje na podršku kolektivističkom redefinisaniu nosliaca državne suverenosti (nacija kao nosilac suverene vlasti). U tom smislu je od krupnog značaja imati u vidu dokazanu političku progresivnost građanskog koncepta vlasti u odnosu na istorijski provjerenu retrogradnost nacionalističkog konstitucionalizma.

2.6. Po Vašem mišljenju, koja partija je najbolji zaštitnik crnogorske nezavisnosti?



Komentar: Apsolutna većina građana smatra da je DPS partija koja je najbolji garant crnogorske nezavisnosti. Zajedno sa SDP-om, vladajuća koalicija se za oko 63% ispitanika doživljava kao ključna politička struktura koja štiti nezavisnu Crnu Goru. Istovremeno, bivše unionističke partije se u zanimljivom procentu smatraju zaštitnicima državne nezavisnosti. Taj podatak ukazuje na aktuelno poistovjećivanje državne samostalnosti sa vladajućom koalicijom i iznova potvrđuje negativnu percepciju ispitanika u pogledu državnosti opozicionih stranaka koje su se zalagale za zajednicu sa Srbijom. Dobijeni podatak dodatno apostrofira snagu naslijeđene referendumske podjele, ali je i onespokojavajući sa stanovišta političke demokratije i daljeg razvoja društva. Očigledno je da je za perspektivu crnogorske države od bitnog značaja evolucija poli-

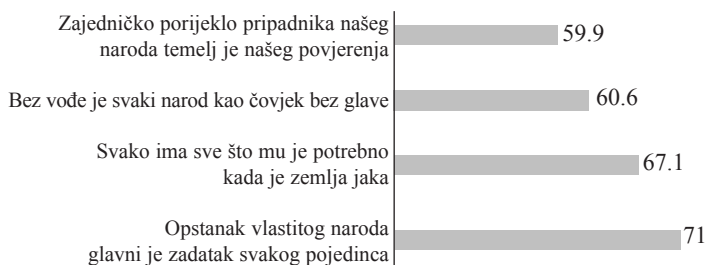
tičkog društva, kako u pravcu reformisanja bivših unionističkih partija (što uključuje programski eksplicitan državotvorni stav), tako i u pravcu otklona od regresivnosti državotvornog “jednopartizma” čiji su nosioci DPS i SDP. U tom pogledu je evidentan nedostatak snažnije državotvorne partije, koja ne bi bila opterećena slabostima i potrošenošću vladajuće strukture čiji najveći dio je već dvije decenije na vlasti, niti bi se mogla dovesti u vezu sa nekredibilnom crnogorskom opozicijom.

(3) NACIJA

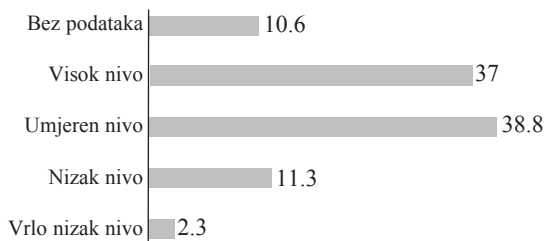
3.1. Tradicionalni nacionalizam

Tvrđenje:	U potpunosti se slažem	Uglavnom se slažem	Uglavnom se ne slažem	U potpunosti se ne slažem	Nemam stav
Opstanak vlastitog naroda glavni je zadatak svakog pojedinca.	39.2	31.8	6.9	3.5	18.7
Svako ima sve što mu je potrebno kada je zemlja jaka.	35.1	32.0	9.0	4.5	19.4
Bez vođe je svaki narod kao čovjek bez glave.	31.9	28.7	9.8	8.6	21.0
Zajedničko porijeklo pripadnika našeg naroda temelj je našeg povjerenja.	29.0	30.9	10.2	6.4	23.6

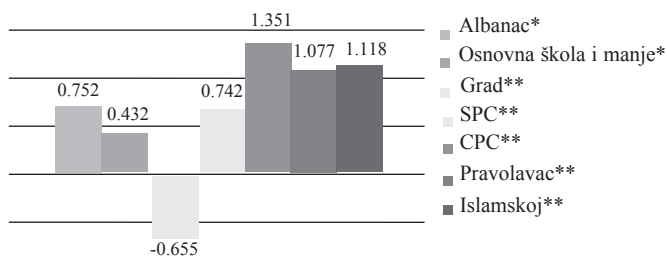
Sumarno slaganje sa tvrdnjama tradicionalnog nacionalizma (%)



Kumulativno stepen tradicionalnog nacionalizma



Faktori tradicionalnog nacionalizma – Logistička regresija



* $p < 0.05$

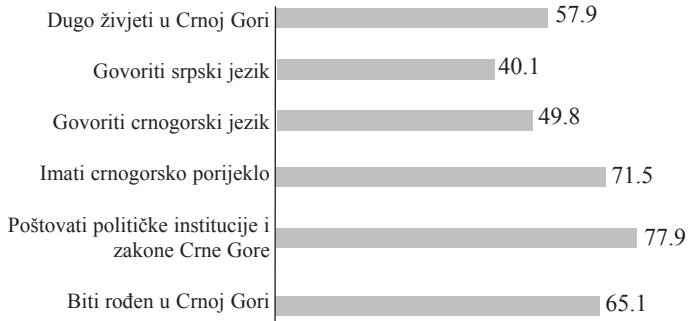
** $p < 0.01$

Komentar: U ovom pitanju su sadržani pokazatelji koji su tipični za međunarodna komparativna istraživanja tradicionalnog nacionalizma. Percepcija prisutnog odnosa prema narodu (naciji) pokazuje spremnost pojedinca da prihvati društvena i političko-kulturna shvatanja koja preferiraju odanost nacionalnom identitetu i kolektivističkom interesu. U slučaju Crne Gore, dobijeni rezultati ukazuju na dominaciju stavova koji objedinjuju visok i umjeren tradicionalni nacionalizam. Istovremeno, svi ponuđeni odgovori su imali apsolutnu podršku ispitanika u rasponu od 60 do 71%. Pritom, kumulativno mjereno na bazi prosječnih vrijednosti sva četiri stava, izračunat je nivo tradicionalnog nacionalizma.

ma u Crnoj Gori. Oko 75% ispitanika po načinu shvatanja naroda i odanosti narodu iskazali su stav koji potvrđuje dominaciju privrženosti nacionalnoj zajednici, nasuprot relativno malom dijelu građana (14%) koji su uglavnom indiferentni prema kolektivističkom identitetu. Sve to ukazuje na činjenicu da su vrijednosti tradicionalnog nacionalizma snažno zastupljene u Crnoj Gori, što istovremeno utiče na marginalizaciju individualističkih političkih uvjerenja. Dodatna analiza obilježja tradicionalnog nacionalizma upućuje i na sljedeća zapažanja: niži nivo obrazovanja je u korelaciji sa snažnijom nacionalističkom orijentacijom, jača pripadnost vjerskim zajednicama i dominantnim vjeroispovijestima (pravoslavnoj i islamskoj) podstiče tradicionalna nacionalistička opredjeljenja, urbani građani su manje podložni visokom nivou tradicionalnog nacionalizma. U cjelini gledano, savremeno crnogorsko društvo je u značajnoj mjeri privrženo normama tradicionalnog nacionalizma i tom smislu ne odstupa previše od komparativnih rezultata koji su tipični za veći dio evropskih društava. Međutim, sasvim je drugo pitanje nacionalne strukture crnogorskog društva i načina na koji se tradicionalni nacionalizam u političkoj ravni ispoljava u Crnoj Gori.

3.2. Karakteristike koje opisuju istinskog Crnogorca?

	Veoma važno	Uglavnom važno	Uglavnom nevažno	Potpuno nevažno
Biti rođen u Crnoj Gori	32.0	33.1	17.3	17.6
Poštovati političke institucije i zakone Crne Gore	43.4	34.5	11.9	10.1
Imati crnogorsko porijeklo	36.0	35.5	14.4	14.0
Govoriti crnogorski jezik	25.5	24.3	22.0	28.2
Govoriti srpski jezik	19.7	20.4	27.7	32.2
Dugo živjeti u Crnoj Gori	27.1	30.8	22.0	20.2

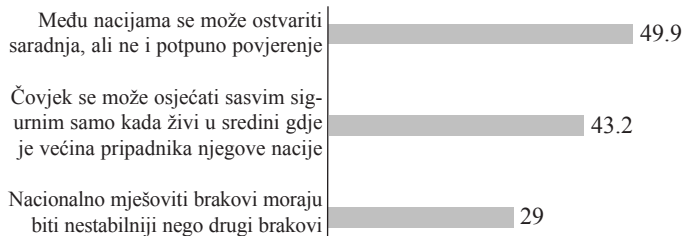
Zbirni pokazatelji karakteristika istinskog Crnogorca (%)

Komentar: Ovim pitanjem se dodatno istraživalo shvatanje građana u pogledu razumijevanja ključnih karakteristika savremenog Crnogorca. Pitanjem nije data definicija Crnogorca (u smislu nacionalnog, državotvornog, patriotskog ili drugog pojma), već je prepušteno ispitanicima da izlože svoje mišljenje o tome što čini karakteristike „autentičnog“ Crnogorca. Dobijeni rezultati se u osnovi mogu podijeliti na manjinski stav vezan za jezički identitet (Crnogorac je onaj koji govori crnogorskim ili srpskim jezikom) i većinski stav koji je vezan za teritorijalnu pripadnost, rođenje u Crnoj Gori, crnogorsko porijeklo i političko-pravnu lojalnost. Zanimljivo je da je pretežnu podršku ispitanika dobio stav kojim se implicitno favorizuje radikalniji koncept građanske države (nacija kao politička zajednica), ali drugi pruženi odgovori ostavljaju dovoljno političkog prostora i za alternativna rješenja. Konačno, činjenica je da su faktori tipični za tradicionalni nacionalizam (porijeklo, jezik, vezanost za teritoriju i matično tlo) takođe veoma izraženi u opisu „istin-skog“ Crnogorca. Polarizacija između političke modernosti i političkog tradicionalizma je još uvijek snažna, što u realnosti predstavlja nesumnjive političke i društvene izazove (npr. dileme vezane za ustavni patriotizam, liberalni nacionalizam, etnički nacionalizam itd.).

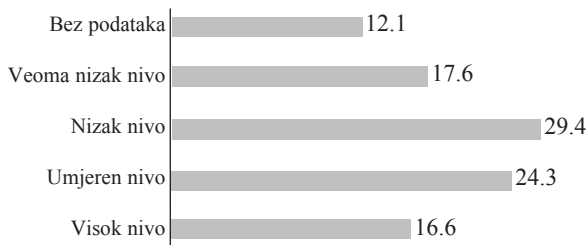
3.3. Nacionalna isključivost?

	U potpunosti se slažem	Uglavnom se slažem	Uglavnom se ne slažem	U potpunosti se ne slažem	Nemam stav
Nacionalno mješoviti brakovi moraju biti nestabilniji nego drugi brakovi.	13.0	16.0	21.8	27.9	21.3
Čovjek se može osjećati sasvim sigurnim samo kada živi u sredini gdje je većina pripadnika njegove nacije.	20.8	22.4	19.1	19.0	18.7
Među nacijama se može ostvariti saradnja, ali ne i potpuno povjerenje.	20.2	29.7	15.9	14.6	19.6

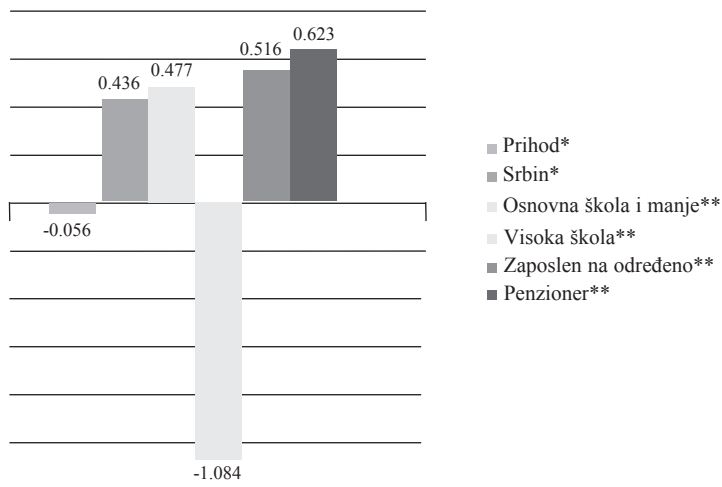
Sumarno slaganje sa tvrdnjama koje mjere nacionalnu isključivost (%)



Kumulativno stepen nacionalne isključivosti



Faktori nacionalne isključivosti – Logistička regresija



* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

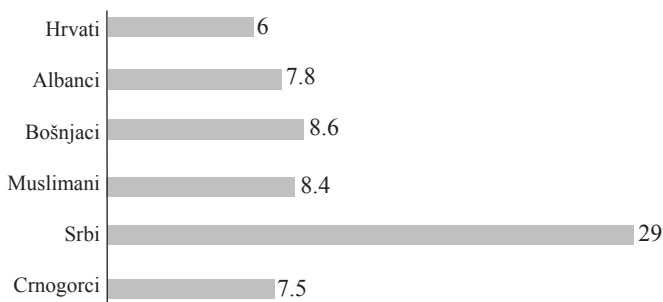
Komentar: Pored prethodnog ispitivanja faktora tradicionalnog nacionalizma, ovim pitanjem je mjereno stepen nacionalne isključivosti. Dobijeni podaci pokazuju da se svaki drugi građanin slaže sa tvrdnjom „da je među različitim nacijama moguće ostvariti saradnju ali ne i potpuno povjerenje”. Ostale tvrdnje izražavaju manjinska osećanja u rasponu od 29% do 43%, što jeste u određenoj mjeri rezervisaniji odnos prema nacionalističkim stereotipima ali takođe svjedoči o značajnom stepenu slaganja sa ponuđenim konstatacijama. Istovremeno, kumulativna obrada dobijenih podataka ide u prilog tezi da je crnogorsko društvo podijeljeno u pogledu nacionalne isključivosti. Nasuprot građanima koji su skloni nacionalnoj isključivosti (40%), stoji veći dio populacije (47%) koji izražava nizak i veoma nizak nivo isključivosti. Konačno, odgovor na to pitanje *mutatis*

mutandis oslikava već dobijene rezultate vezane za uticaj i prisutnost tradicionalnog nacionalizma u Crnoj Gori. Zanimljivo je da dobijeni podaci sadrže i sljedeća zapažanja: nacionalna isključivost je manja kod pojedinaca sa većim prihodima, niže obrazovanje je u korelaciji sa nacionalnom isključivošću, visoko obrazovanje smanjuje nacionalnu isključivost, građani srpske nacionalnosti pokazuju veću etničku distancu, nestabilno radno mjesto povećava nacionalnu isključivost, dok je penzionisani dio populacije skloniji nacionalnoj isključivosti.

3.4. Stepen ugroženosti nacionalnog identiteta?

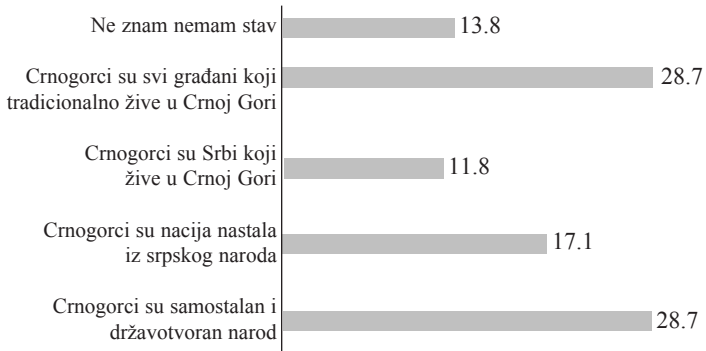
Nacija	Veoma su ugrožena	Uglavnom su ugrožena	Uglavnom nisu ugrožena	Uopšte nisu ugrožena	Ne znam, ne mogu da procijenim
Crnogorci	3.2	4.3	14.8	63.2	14.4
Srbi	13.7	15.3	19.4	37.4	14.1
Muslimani	2.5	5.9	24.2	47.5	19.8
Bošnjaci	2.6	6.0	23.1	47.2	21.1
Albanci	2.7	5.1	21.3	48.1	22.8
Hrvati	1.6	4.4	22.0	47.7	24.2

Suma ugroženosti nacionalnog identiteta (%)



Komentar: Ispitujući stepen ugroženosti nacija koje postoje u Crnoj Gori došlo se do rezultata koji ukazuje na odsustvo percepcije kolektivne diskriminacije, osim u slučaju srpske nacionalne zajednice, đe je evidentiran značajniji osećaj ugroženosti (29%). Međutim, u ovom slučaju se pokazuje da je dominantan tzv. interni subjektivni faktor (osećaj ugroženosti kod samih Srba), što ne korespondira sa stavovima pripadnika drugih nacija u Crnoj Gori. Jer, očigledno je da ubjedljiva većina građana ne smatra da su bilo čija nacionalna prava posebno ugrožena, niti građani smatraju da je Crna Gora državna zajednica u kojoj su diskriminirani pojedinci zbog svog nacionalnog identiteta. Naravno, ostaje problem rješavanja osećanja ugroženosti kod pripadnika srpske nacionalne zajednice, ali u ovom slučaju postoji nedvosmislena korelacija između stava o zakinutim nacionalnim pravima i suprotstavljanju crnogorskoj nezavisnosti i identitetu od strane ubjedljivog dijela građana srpske nacionalnosti.

3.5. Kako vi vidite porijeklo Crnogoraca?



Komentar: Ovim pitanjem je testiran savremeni stav ispitanika u vezi sa porijeklom crnogorskog naroda. Značaj ovog pitanja je višestruk, posebno ako imamo u vidu žestoku i nepomirljivu istorijsku raspravu o samobitnosti crnogorskog naroda. U središtu te rasprave je nepremostiv sukob između velikosrpskog asi-

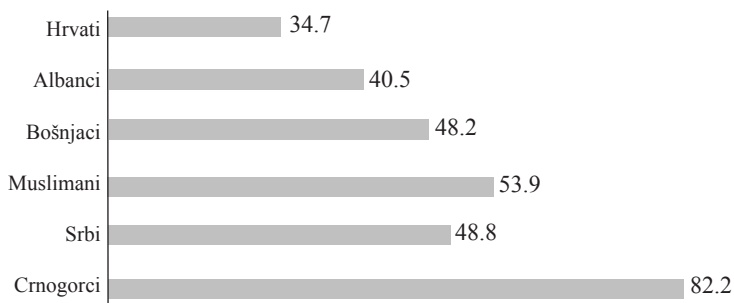
milatorskog stava o Crnogorcima kao dijelu srpskog naroda i autonomnog crnogorskog stava koji brani pravo na istorijsko trajanje i autentičnost crnogorskog naroda (primjera radi, samo u posljednjih 40 godina broj pripadnika crnogorske nacije se smanjio za 24%, pritom najviše u periodu raspada SFRJ i kasnije velikosrpske dominacije koja je dovela do toga da se od popisa 1991. do popisa iz 2003. broj Crnogoraca smanji za 18,7%). Ipak, dobijeni rezultati ukazuju na sve izraženiju marginalizaciju velikosrpskog shvatanja crnogorskog nacionalnog pitanja, što je evidentno ako imamo u vidu stepen podrške mišljenju da su Crnogorci Srbi koji žive u Crnoj Gori (11,8%), ili prisutnom umjerenijem (neokomunističkom) stavu da su Crnogorci nedvosmisleno nacija ali su nastali iz srpskog naroda (17,1%). U ovom slučaju, ilustrativno je da se ukupan zbir pomenutih stavova (oko 29% ispitanika) u velikoj mjeri poklapa sa brojem građana koji su se izjavnili kao dio srpske nacionalne zajednice u Crnoj Gori. Nasuprot tim stavovima, podjednak broj građana smatra da su Crnogorci samostalan državotvorni narod (28,7%) ili da su Crnogorci svi građani koji žive u Crnoj Gori nezavisno od njihove nacionalne pripadnosti (28,7%). Izvjesno je da, apstrahujući ispitanike koji nemaju određen stav (13,8%), ostatak građana je pozicioniran u tri jednaka identitetska kruga: *prvi* – koji tvrde ili mekše zagovara pripadnost Crnogoraca srpskom narodu, *drugi* – koji Crnogorce vidi kao autentičan i samosvjestan državotvorni narod, *treći* – nadnacionalni ili anacionalni koji se temelji na shvatanju Crnogoraca kao građana koji žive u Crnoj Gori, što implicira preferiranje Crne Gore kao zajednice državljana. Pritom, zanimljivo je primijetiti i to da percepcija Crnogoraca kao nesporne nacije (modifikacija prvog i drugog identitetskog kruga, tj. Crnogorci jesu nacija, nezavisno od etničkog porijekla – 46%) u konačnom ima veću podršku od zalaganja za naciju zasnovanu na principu državljanstva (28,7%). U konačnom, dobijeni podaci ukazuju na vjerovatnu perspektivu u pogledu

identitetskog profila budućeg crnogorskog društva, koja će se kretati između snažnije nacionalne identifikacije Crnogoraca, multietničnog društva i ideje o državno-političkom identitetu koja u drugi plan potiskuje značaj nacionalnog opredjeljenja.

3.6. Slijedi lista nacija koje žive u Crnoj Gori a Vi navedite u kojoj mjeri su one privržene državi Crnoj Gori?

	Veoma privrženi	Uglavnom su privrženi	Uglavnom nisu privrženi	Uopšte nisu privrženi	Ne znam, ne mogu da procijenim
Crnogorci	62.8	19.4	0.6	1.3	16.0
Srbi	19.2	29.6	16.9	11.2	23.1
Muslimani	20.4	33.5	11.4	7.2	27.6
Bošnjaci	15.9	32.3	12.2	8.4	31.2
Albanci	13.1	27.4	13.2	12.2	34.1
Hrvati	10.6	24.1	14.2	11.6	39.6

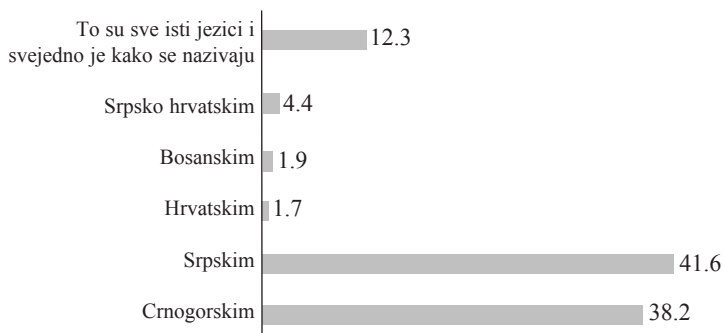
Suma privrženost državi Crnoj Gori (%)



Komentar: Kod ovog pitanja veliki broj građana je izbjegao da se eksplicitno izjasni, što je u znatnoj mjeri uticalo i na kvalitet dobijenog rezultata. Međutim, u odnosu na aktivno izmjerene stavove, stepen izražene privrženosti kod svih nacija je u cjelini gledano pozitivan. Naravno, vezanost za Crnu Goru, ma kako se ta vezanost interpretirala, ubjedljivo je najveća kod onih ispitanika koji se nacionalno ojećaju kao Crnogorci. Ali, nivo privrženosti Bošnjaka-Muslimana i Srba takođe je visok. Niži nivo vezanosti primjetan je kod Albanaca i Hrvata, ali se i u tome slučaju ne može govoriti o slaboj privrženosti državi u kojoj žive. Uostalom, državotvorni referendum je na najbolji način potvrdio lojalnost manjinskih naroda Crnoj Gori, što ujedno predstavlja značajan, pozitivan i ilustrativan presedan na teritoriji bivše Jugoslavije.

4. JEZIK

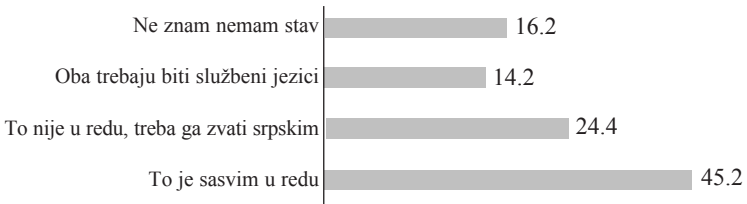
4.1. Kojim jezikom vi govorite?



Komentar: Za razliku od posljednjeg popisa stanovništva iz 2003. god. odgovor na ovo pitanje je ponudio sasvim novu identitetsku dinamiku. Naime, broj ispitanika koji su se izjasnili da govore srpskim jezikom je 41,6%, što je za oko 21% manje od broja građana koji su se na popisu opredijelili za srpski jezik.

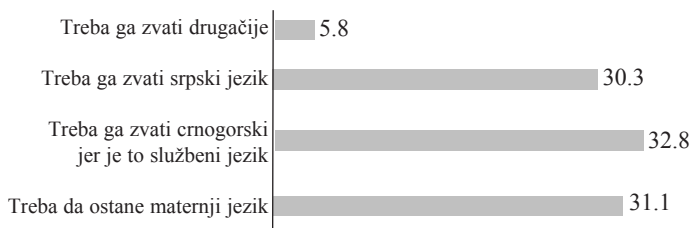
Istovremeno, za razliku od 21% građana koji su se na popisu izjavili da govore crnogorskim jezikom, ovoga puta je 38,2% ispitanika izjavilo da govori crnogorski jezik. U ovom slučaju se radi o rastu od oko 17%, tako da se broj građana koji govore srpskim i crnogorskim jezikom gotovo izjednačio. Taj podatak je ilustrativan i ide u prilog tezi da zvanično preimenovanje maternjeg jezika za sve veći broj građana predstavlja prihvatljivo rješenje. Očigledno je da će praktična primjena ustavne norme o službenom jeziku u doglednoj budućnosti obezbijediti afirmaciju i većinsku legitimizaciju standardizovanog crnogorskog jezika.

4.2. Ustavom Crne Gore propisan je crnogorski jezik kao službeni jezik u Crnoj Gori. Kakav je Vaš stav o tome?



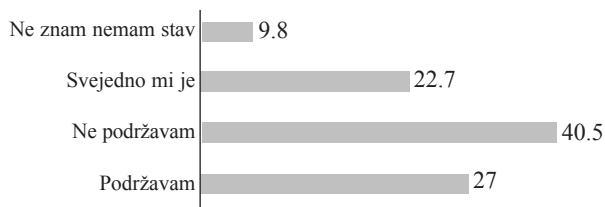
Komentar: Ispitanici su u odgovoru na ovo pitanje pretežno podržali ustavnu normu kojom je crnogorski jezik definisan kao službeni jezik (45,2%). Imajući u vidu negativno istorijsko nasljeđe, kao i ukorijenjena shvatanja građana utemeljena u dugom trajanju naziva jezika pod tuđim nacionalnim imenom (srpsko-hrvatski i srpski), dobijeni rezultat ipak pokazuje da se relativno brzo prihvata ustavna odredba o službenom jeziku u Crnoj Gori (član 13. stav 1. Ustava CG).

4.3. U školama se trenutno jezik naziva maternjim jezikom. Kako ga treba po Vama imenovati u školama?



Komentar: Odgovor na ovo pitanje je samo još jedna refleksija protivrječnih shvatanja i nesumnjive političke i društvene ošetljivosti tzv. jezičkog pitanja. Građani su gotovo izjednačeni u različitim opredjeljenjima koja se odnose na reviziju školskog predmeta koji se trenutno predaje pod nazivom maternji jezik (po 1/3 ispitanika zagovara tri različita stava). Dobijeni podatak je ujedno potvrda povećanog stepena obazrivosti građana u pogledu dinamike jezičke reforme u školama, ali istovremeno potvrđuje značajno smanjenu podršku nazivu srpski jezik.

4.4. Podržavate li novi pravopis crnogorskog jezika koji uključuje i dva nova slova (Š i Ž)?

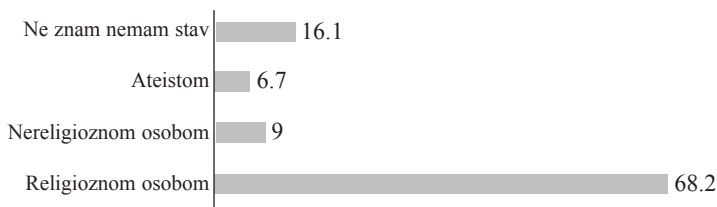


Komentar: Za razliku od preimenovanja jezika i njegovog ustavnog normiranja (crnogorski jezik kao službeni jezik), novi crnogorski pravopis za sada ima manjinsku podršku (27%), ali isto tako valja primijetiti da aktivan otklon prema aktuelnoj reformi jezika ima 40,5% ispitanika, dok 22,7% građana ima indiferentan stav. U ovom slučaju, očigledno se radi o suz-

držanosti velikog dijela populacije prema novom crnogorskom pravopisu koji uključuje dva nova grafema. Imajući u vidu istorijski jezički kontekst, potpuno je razumljivo da Crnogorci, ali i ostali građani Crne Gore, koji nikada maternji jezik nijesu učili pod crnogorskim imenom, niti su se ikada suočili sa zvaničnom standardizacijom crnogorskog jezika, teže prihvataju aktuelnu lingvističku reformu od pukog političkog preimenovanja jezika.

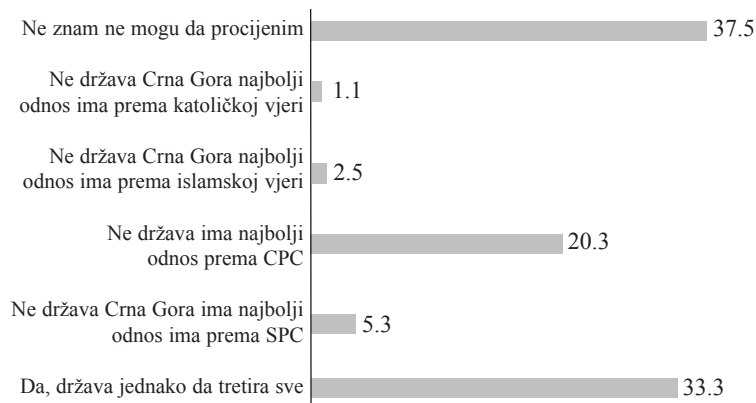
5. RELIGIJA

5.1. Nezavisno od toga da li idete u crkvu/džamiju ili ne, biste li sebe nazvali:



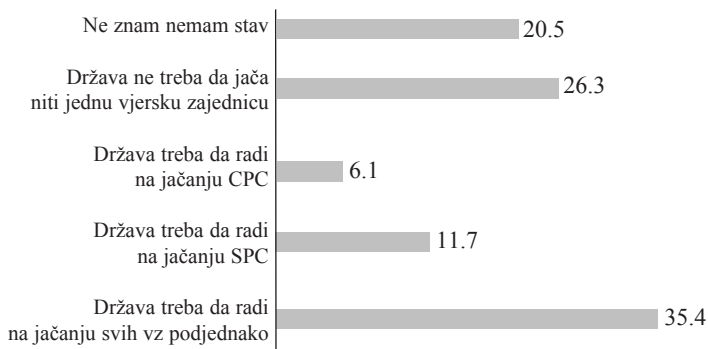
Komentar: Iz socijalističkog društva koje je bilo prepoznatljivo po izrazitoj sekularnosti i oficijelnom ateizmu, savremena Crna Gora je, sudeći po stavovima ispitanika, postala društvena zajednica u kojoj dominiraju građani koji sebe smatraju religioznom osobom. Više od dvije trećine građana (68,2%) dijele religiozna ošućanja, nezavisno od vjeroispovijesti kojoj pripadaju, nasuprot manjini koja je na različit način izrazila svoju distancu od posvećenosti religiji. Zanimljivo je da svega 15,7% ispitanika sebe smatraju ateistima ili nereligioznim osobama, što je još jedan pokazatelj u kojoj mjeri je, makar na subjektivnoj ravni, došlo do društvenih promjena u pravcu religioznosti i različitih oblika vjeroispovijesti.

5.2. Smatrate li da država ima ravnopravan odnos prema svim vjerskim zajednicama?



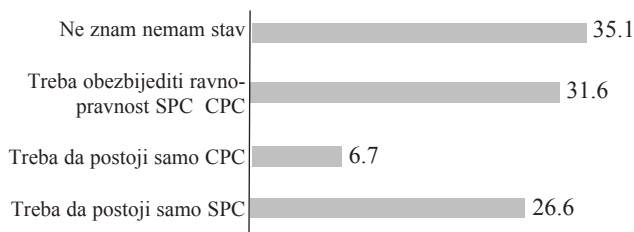
Komentar: Odgovarajući na ovo pitanje jasno je da najveći broj ispitanika (37,5%) nije bio u stanju da procijeni politiku države prema vjerskim zajednicama, što opet u dovoljnoj mjeri govori o suštinskoj nezainteresovanosti jednog značajnog dijela populacije za društveni položaj vjerskih organizacija. Istovremeno, ostatak ispitanika je podijeljen između tri ključna stava, prvog – da je država vjerski neutralna, drugog – da država favorizuje Crnogorsku pravoslavnu crkvu i trećeg – da država ima najbolji odnos prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Zanimljivo je da petina ispitanika u državnoj politici prepoznaje zaštitnički odnos prema CPC, iako se radi o vjerskoj zajednici pravoslavnih Crnogoraca koja ima krupne probleme sa legitimizacijom svog položaja u Crnoj Gori. Naime, država je svojom politikom nemiješanja u rješavanje imovinsko-pravnog i istorijskog statusa CPC omogućila da se održava kontroverzni položaj Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori. U ovom trenutku, očigledno je da se državna politika svodi na ignorisanje pravoslavnog crkvenog pitanja u Crnoj Gori i istorijske potrebe da se pravedno riješi status CPC i definiše jasna državna politika prema SPC. U tom pogledu je nemoguće zaboraviti negativnu klerikalnu ulogu SPC u posljednje dvije decenije, kao i otpor te crkve političkoj i nacionalnoj emancipaciji Crne Gore.

5.3. Generalno, treba li država da jača sve religijske zajednice, neke od njih ili nijednu?



Komentar: Dva ključna stava u ovom pogledu laviraju između većinskog konfesionalnog zahtjeva da država vodi brigu o svim ili pojedinim vjerskim zajednicama (53,2%) i manjinskog sekularističkog zahtjeva da se država distancira od vjerskih zajednica (26,3%). Ostatak ispitanika nema jasan stav povodom toga pitanja. Očigledno je da većina građana vjeruje u potrebu odgovarajuće državne podrške vjerskim zajednicama, što opet govori o refleksijama kolektivističkog i patroniziranog duha. Podrška državnom intervencionizmu u ovom slučaju ima jedinstven oslonac kod velikog broja pripadnika različitih vjeroispovijesti.

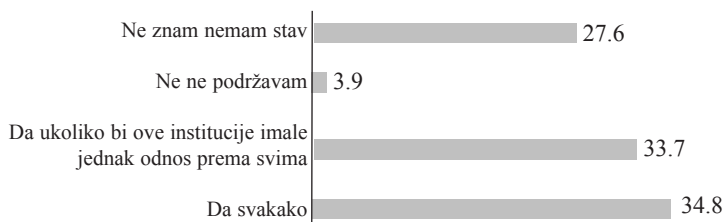
5.4. Kada je riječ o odnosu između SPC i CPC, kakav je Vaš stav?



Komentar: Najveći broj građana nema jasan stav povodom ovog pitanja. Ipak, ohrabruje činjenica da 31,6% ispitanika ima nediskriminatorski odnos prema obje vjerske zajednice. Istovremeno, znatan broj građana (26,6%) preferira isključiv stav kojim se protežira ekskluzivnost SPC. U odnosu na njih, mali broj anketiranih zahtijeva da postoji samo CPC (6,7%). Oslanjajući se na većinsko raspoloženje javnosti, državna politika bi morala da rasplet „crkvenog pitanja“ u Crnoj Gori traži u okviru pravednog i ekumenističkog rješenja koje bi omogućilo ravnopravnu i legitimnu egzistenciju obje pravoslavne crkve, uključujući jasno određenje prema problemima koji opterećuju odnose između dvije pravoslavne crkve u Crnoj Gori.

6. IDENTITETSKE INSTITUCIJE

6.1. Da li podržavate razvoj i afirmaciju institucija i organizacija koje se naročito bave zaštitom nacionalnog i kulturnog identiteta naroda koji žive u Crnoj Gori ?



Komentar: Na ovo pitanje ubjedljiv broj ispitanika (68,5%) je odgovorio potvrdno pod uslovom da identitetske institucije ne diskriminišu bilo čija nacionalna i kulturna prava. Dobijeni odgovor ide u prilog tezi o benevolentnom stavu velikog dijela populacije prema afirmaciji i razvoju multietničke i multikulturalne Crne Gore.

6.2. Ocijenite u kojoj mjeri su dolje navedene institucije efikasne u zaštiti nacionalnog i kulturnog identiteta crnogorskog naroda?

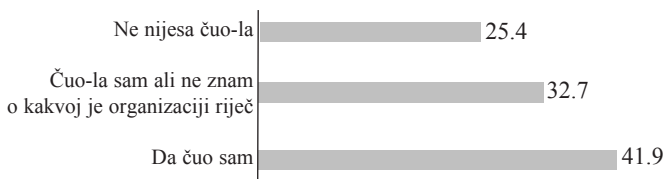
	Veoma efikasne	Uglavnom efikasne	Uglavnom neefikasne	Veoma neefikasne	Ne znam
Ministarstvo kulture	16.6	32.8	9.1	6.3	35.1
Ministarstvo prosvjete	16.1	30.9	10.6	6.3	36.1
Matica crnogorska	14.6	25.5	8.1	6.3	45.6
Crnogorski PEN Centar	9.3	22.4	8.7	5.6	54
Crnogorsko narodno pozorište	12.2	27.8	10.0	6.4	43.6
Dukljanska akademija nauka i umjetnosti	15.5	22.4	8.2	8.6	45.3
Crnogorska akademija nauka i umjetnosti	13.5	27.6	9.9	7.3	41.7
Crnogorsko društvo nezavisnih književnika	11.8	22.1	7.9	6.9	51.2
Crnogorska pravoslavna crkva	17.4	21.6	7.1	8.7	45.3
Fondacija Sveti Petar Cetinjski	10.6	21.7	5.5	6.5	55.7

Sumarno efikasnost institucija (%)



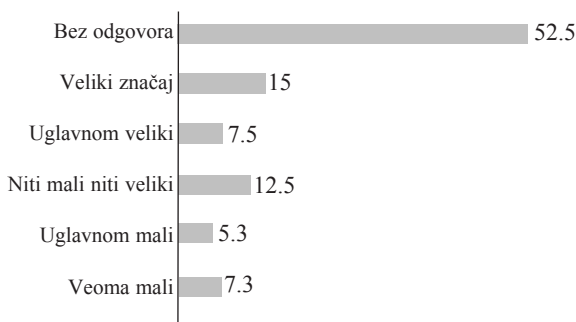
Komentar: Ovim pitanjem je naročito mjerena posvećenost državnih i nacionalnih institucija i organizacija afirmaciji i zaštiti crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta. Ispitanici su najveće povjerenje dali državnim ministarstvima (kulture i prosvjete), a odmah zatim po bliskim procentima slijede CANU, Matica crnogorska, CNP i CPC. Pritom, i sve druge organizacije koje su u javnosti prepoznatljive po svojoj crnogorskoj nacionalnoj i kulturnoj misiji u solidnoj mjeri su podržane od ispitanika (od 32-38%). Međutim, valja istaći i činjenicu da veliki broj anketiranih (od 35-55%) nije u stanju da ocijeni značaj i efikasnost imenovanih ustanova. Očigledno je da ključni razlog leži u logičnoj činjenici da su se povodom ovog pitanja u najvećoj mjeri aktivno izjašnjavali građani crnogorske nacionalnosti.

6.3. Da li ste čuli za organizaciju koja se zove Matica crnogorska?



Komentar: Cilj ovog pitanja je bio da se ispita u kojoj mjeri je javnost upoznata sa djelovanjem Matice crnogorske. Dobijeni odgovor je ambivalentan, jer je ukupno 74,6% anketiranih potvrdilo da je upoznato sa postojanjem Matice crnogorske, ali je istovremeno trećina ispitanika izjavila da ne zna o kakvoj se organizaciji radi. Takođe, oko 25% ispitanika je izjavilo da nije čulo za Maticu crnogorsku. Raspoloživi podatak ukazuje na potrebu snažnijeg medijskog i šireg prisustva Matice crnogorske, ali je isto tako nužno shvatiti da institucionalna i programska priroda Matice ne korespondira sa učestalim propagandnim aktivnostima. Prednost svakako ima posvećenost identitetskoj viziji, kao i odgovoran i temeljit institucionalni rad, koji s vremenom donosi srazmjern nacionalni uticaj i i prepoznavanje od strane najšire javnosti.

6.4. Ocijenite značaj Matice u procesu zaštite kulturnog i nacionalnog identiteta Crnogoraca?



Komentar: Ovaj odgovor je u korelaciji sa prethodnim odgovorom ispitanika vezanim za efikasnost državnih i nacionalnih ustanova i organizacija. Najveći broj anketiranih nije bio u

stanju da procijeni značaj Matice crnogorske za afirmaciju identiteta Crnogoraca, dok je ostatak građana imao podijeljene stavove. Veći dio aktivnih stavova (35%) ide u prilog teze o značaju Matice, bilo da se značaj ocjenjuje velikim bilo osrednjim, dok ostatak anketiranih (12,6%) smatra da je mali identitetski značaj Matice. U cjelini gledano, dio javnosti koji prepoznaje aktivnosti Matice većinom preferira opciju o važnosti identitetske uloge Matice crnogorske u pogledu zaštite nacionalnog i kulturnog identiteta Crnogoraca. No, imajući u vidu cjelinu istraživanja koja upućuje na slabosti crnogorske nacionalne svijesti (treba imati u vidu da se po posljednjem popisu 43% građana izjasnilo kao pripadnici crnogorske nacije), dobijeni rezultat je inspirativan za nastavak institucionalnog i organizacionog djelovanja Matice crnogorske. Ne treba zaboraviti da Matica crnogorska i pored 17 godina postojanja, svega posljednje tri godine djeluje u podnošljivim sistemskim i materijalnim uslovima koji omogućavaju značajniji i istrajniji rad.

III Zaključne ocjene

Složenost identitetskih pitanja u Crnoj Gori potvrđena je i prvim istraživanjem javnog mnjenja koje je sprovedeno pod okriljem Matice crnogorske. Protivrječna identitetska ošućanja, strukturirane političke, nacionalne, vjerske i kulturne bliskosti i razlike, prisutna manjkavost državotvorne i nacionalne svijesti, uočljiva nedovršenost crnogorske nacije, ali i naklonjenost multietničkom društvu i spremnost znatnog broja građana na tolerantno shvatanje realnih društvenih problema i kulturnih konfliktata, obilježila su ovo empirijsko istraživanje.

Ocjenjujući suštinu dobijenih rezultata istakli bismo sljedeća bitnija zapažanja povodom četiri središna pitanja:

Država

- Crnogorska država se još uvijek ne može smatrati konsolidovanom i stabilnom državnim zajednicom, jer je očigledno da je njen unutrašnji legitimitet nedovoljan i ranjiv. Iako je u pitanju politička manjina, značajan broj građana suštinski se još nije pomirio

s crnogorskom nezavisnošću, pritom se nadajući političkom obrtu koji bi mogao da otvori pitanje kredibilitnosti suverene države.

- Opstanak države se vezuje za vladajuću koaliciju, dok se opozicija smatra nepouzdanom i nedržavotvornom, što dugoročno stvara začarani krug nesmjnjive vlasti i trajne opozicije. Na taj način se hibernira aktuelna politička klasa i podstiče osećanje demokratske uskraćenosti i šire društvene frustriranosti.

- Održivost i neupitnost crnogorske države je i dalje u korelaciji s nacionalnim osećanjem. Ubjedljiva većina pripadnika crnogorske nacije i dijela manjinskih naroda (Bošnjaci-Muslimani, Albanci, Hrvati) predstavljaju ključni kolektivistički oslonac državne suverenosti.

- Postoji podijeljenost kod građana između podrške važećem ustavnom konceptu građanske države (iza kojeg stoji relativna većina ispitanika) i znatnog broja onih koji smatraju da Crnu Goru treba redefinisati u pravcu države konstitucionalnih naroda ili nacionalne države.

- Shvatanje uloge i značaja države je kod znatnog broja građana ispod nivoa koji karakteriše državotvorne narode.

Nacija

- U Crnoj Gori su i dalje snažno prisutne vrijednosti tradicionalnog nacionalizma, i bez obzira na evidentan odklon od ekstremnih nacionalističkih stavova u društvu ima dovoljno potencijala za podsticanje tvrdih populističkih i nacionalističkih politika.

- Građani Crne Gore ne smatraju da postoje favorizovane ili diskriminirane nacije, ali je isto tako uočljivo da pripadnici srpske nacionalne zajednice promjene koje idu u pravcu afirmacije crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta doživljavaju kao politiku koja ugrožava njihova nacionalna i kulturna prava.

- Sadašnja crnogorska nacionalna svijest opterećena je kontroverznim istorijskim nasljeđem i suprotstavljenim političkim interpretacijama i izraz je nedovršenosti crnogorske nacije. Prosječan savremeni Crnogorac protivvrječno posmatra svoje etničko porijeklo, suzdržano prihvata identitetske promjene, nekritički se odnosi prema spornim ili nametnutim identitetskim tumačenjima i spreman je da nacionalno osjećanje podredi stranačkim i ličnim interesima.

Jezik

Istorijsko nasljeđe, uključujući višedecenijsku nacionalnu inferiornost, predstavlja najvećeg protivnika reformi jezika u Crnoj Gori. Relativna većina građana i dalje smatra da govori srpskim jezikom, iako je značajno u porastu broj građana koji prihvataju da maternji jezik nazovu crnogorskim imenom.

Većina ispitanika podržava ustavno preimenovanje jezika i zalaže se za njegovu službenu primjenu, ali i dalje postoji oportunitizam u pogledu nominovanja i učenja standardizovanog crnogorskog jezika u obrazovnom sistemu.

U cjelini gledano, jezička reforma nailazi na najveći otpor u savremenoj Crnoj Gori, što je s jedne strane pokazatelj dezorijentisanog i inferiornog crnogorskog nacionalnog identiteta, dok je s druge strane dokaz snažnog otpora velikosrpskih političkih i društvenih krugova.

Religija

Savremeno crnogorsko društvo u velikoj mjeri ističe svoja duhovna osećanja iako je teško govoriti o dubini tako izražene religijske orijentacije. Uporedna analiza dobijenih podataka relativizuje iskazani nivo religioznosti.

Većina građana inklinira stavu kojim podržava odgovarajući državni intervencionizam u pogledu pružanja pomoći vjerskim zajednicama, ali postoji i znatan broj građana, iako nesrazmjern izraženoj religioznosti, koji zahtijeva tvrdu sekularističku državnu politiku.

Kada se radi o pravoslavnoj podjeli koja uključuje dugogodišnji spor između dvije crkve (CPC i SPC), očigledno je da većina građana podržava ekumenističko rješenje koje bi omogućilo ravnopravnu crkvenu egzistenciju obje vjerske zajednice. U tom pogledu, tvrdi stav SPC koji isključuje bilo kakav dijalog sa CPC ili inklinira konzerviranju spornog historijskog nasljeđa nema uporište kod većine građana Crne Gore. Istovremeno, manje je važna činjenica to što je SPC trenutno društveno uticajnija i ujedno moćnija vjerska zajednica sa većim brojem vjernika. Pritom, sasvim je jasno da se to pitanje ne može riješiti bez odgovarajuće intervencije i posredovanja državnih vlasti.

Komentar: **Rade Bojović**